

Igor Omerza

★

Velikani
slovenske
osamosvojitve
in Udba

PRVA KNJIGA
Ciril Žebot – Peter

DOBRA KNJIGA

www.dobra-knjiga.si

Prolog

I. Dvojni umor pod Gradom

V torek, 26. maja 1942, pravkar je prešla tretja minuta jutranje osme ure, temperatura je bila malo nad 12 stopinj in toplo spomladansko sonce je večino dneva zakrivala visoka oblačnost, so se v od Italijanov okupirani Ljubljani, natančneje na ploščadi pred njeno Ljudsko kuhinjo na Streliški ulici, zaslišali oglušujoči strelji dveh vosovskih morilskih pištol. Njihov odmev se je od bližnjega in strmega grajskega pobočja odbijal proti stolnici, tržnici, Zmajskemu mostu in vse tja do Tromostovja ter Prešernovega trga. Številni Ljubljančani, ki so takrat hiteli po svojih dopoldanskih opravkih in so se nahajali na ali blizu ploščadi, so se v strahu razbežali. Urno so pobegnili tudi morilca in njuni pomagači. Dva pa nista mogla več zbežati, ker sta mrtva obležala v mlaki krvi. Eden izmed obeh umorjenih pa bi moral biti tudi Ciril Žebot.

Morilca Franc Stadler – Pepe in Kamil Kratochwill – Mile, pripadnika ene izmed likvidatorskih enot Varnostno-obveščevalne službe VOS – to službo je v prvi polovici avgusta 1941 ustanovil slovenski komunistični voditelj Edvard Kardelj – sta se že nekaj časa pripravljala, da umorita velepomembnega

Glavni morilec Franc Stadler – Pepe

Pomožni morilec Kamil Kratochwill – Mile

duhovnika, katoliškega duhovnega voditelja mladih Slovencev in idejnega očeta samostojne Slovenije prof. dr. Lamberta Ehrlicha ter njegovega mladega občudovalca ter sodelavca dr. Cirila Žebota. Naročnik zločina Edvard Kardelj – Krištof je njun politični umor, v dogovoru s svojimi najožjimi sodelavci, tu moram poimensko omeniti predvsem Borisa Kidriča – Petra, zapovedal zato, ker sta bila Lambert Ehrlich in Ciril Žebot na splošno nepopustljiva nasprotnika stalinističnega komunizma in bolj konkretno (v tistem času) neizprosna kritika vosovskih “ljubljskih” morilskih orgij ter partizanskega terorja na podeželju. Zgodovinarica Tamara Griesser-Pečar celo meni, mislim da popolnoma upravičeno, da je prof. Ehrlich moral umreti predvsem zato, ker je imel v katoliškem taboru velik vpliv.

Kakorkoli že, v VOS-u so se Kardeljeva številna “morilska” naročila preko poveljnice službe Zdenke Kidrič – Marjete (tudi Ane) in člana vodstva VOS-a Franca Ravbarja – Podgane (tudi Viteza, v vrhu VOS-a je bil do aprila 1942) prenašala na operativne pripravjalce in izvajalce likvidacij. V tem, Ehrlich-Žebotovem, “majskem” primeru, je naročilo sprejel vodja ljubljanskih vosovskih likvidatorskih enot oz. grup oz. skupin oz. edinic Edo Brajnik – Štefan. In morilska zapoved Kardeljeva je nato konec maja 1942 meso postala, a le za prvega od omenjene dvojice.

Na tem mestu moram pripomniti, da so mladi vosovski likvidataroiji bili prepričani, da popolnoma upravičeno pokončavajo narodne izmečke. Tako so jih vzgajali njihovi politični naredbodajalci, ki so v mislih imeli prvenstveno stalinistično revolucijo in so okupacijo zavrženo izkoristili za obračun s političnimi nasprotniki. To umazano raboto so nadaljevali takoj po vojni, z množičnim umorom, montiranimi procesi in z

desetletja trajajočim preganjanjem “fašistične” politične emigracije, med to je spadal, kot najhujši emigrantski nebodigatreba, tudi Ciril Žebot.

*

Pred vsako morilsko akcijo so vosovski sledilci in sledilke natančno spremljali gibanje in proučevali navade žrtev. Tako so tudi za prof. Ehrlicha ugotovili, da vsakodnevno zjutraj mašuje na Streliški ulici 12, v Slovanski kapeli, ki se je nahajala v tretjem nadstropju Cirilovega akademskega doma. To je bilo študentsko prebivališče, ki je bilo nastanjeno v prizidku zgradbe Ljudskega doma, kjer je domovala tudi Ljudska kuhinja. Profesor in duhovnik Ehrlich je tam vodil mašo predvsem za svoje študente oz. t. i. stražarje, člane Akademskega kluba Straža. Profesor je bil namreč ustanovitelj tega študentskega kluba in tudi “stražarski” duhovni vodja. Ko je prihajal in odhajal od te jutranje svete maše, ki jo je začel ob sedmih zjutraj in končal malo pred osmo uro, ga je redno spremljal Ciril Žebot, ki je bil eden vidnejših stražarjev. Profesor Ehrlich je Žebotu, predvsem zato da bi mu le-ta lažje pomagal pri obsežni vsakodnevni dejavnosti, odstopil sobo za goste v svojem stanovanju na Semeniški oz. Dolničarjevi ulici 2 v stolni župniji, v prvem nadstropju te lepe zgradbe, ki stoji tik za stolnico v smeri živilske tržnice. Zato so vosovci in njihovi politični usmerjevalci upravičeno pričakovali, da bodo na predvideni dan morilske akcije lahko hkrati umorili dr. Lamberta Ehrlicha in dr. Cirila Žebota. Le srečno naključje je obvarovalo Žebota pred gotovo smrtjo, a o tem več v nadaljevanju.

Eden izmed morilcev, Kamilo (tudi Kamil) Kratochwill – Mile, sicer sprva ni bil določen, da bo v akciji streljal na

Vrhovni politični morilec Edvard Kardelj – Krištof

Glavni pomočnik Boris Kidrič – Peter

Poveljnica morilskega VOS-a Zdenka Kidrič – Marjeta

Poveljnik ljubljanskih morilskih enot VOS-a Edo Brajnik – Štefan

spremljevalca Lamberta Ehrlicha, torej na Cirila Žebota, kajti Franc Stadler – Pepe (tajno tudi Egon in nazadnje Janez), Brajnikov namestnik, ki ga je Edo Brajnik – Štefan kot šef ljubljanskih vosovcev določil, da umori prof. Ehrlicha, je Kamila predvidel za stražarja pri Mestnem domu, to je pri zgradbi, v kateri je še danes Šentjakobsko gledališče in ki je le streljaj oddaljeno od “morilske” ploščadi pri Ljudski kuhinji. Toda nadobudnemu mladeniču z očitno dobro opranimi možgani to ni bilo dovolj in je Pepeta prosil, da bi namesto stražarjenja bil z njim v likvidatorskem duetu. Stadler se je malo začudil, tako zapiše Kamilo v nekem povojnem tajnem poročanju, mu krepko stisnil roko in dejal: “Če Koki pristane, boš šel pa ti z menoj.” Pravo ime Kokija, za katerega Stadler v svojih fragmentarnih spominih, ki jih hrani Arhiv Slovenije, pravi “neki Kuki”, je bilo Andrej Dolenc. Ker sta Kamilo in Koki alias Kuki stanovala v isti hiši (verjetno Gestrinova 8), ga je prvi prosil, da mu stori to uslugo in Koki–Kuki se je s tem takoj strinjal.

Nekaj dni pozneje je vosovka Lidija Dermastia – Liza, tudi tajno Tepka, Marjana, celo Tomo (kasneje poročena Kovič, sestra znanega vosovca Marijana, po vojni tudi ljubljanskega župana), pokazala Kamilu Kratochwillu alias Miletu profesorja Lamberta Ehrlicha na Streliški ulici 12 in mu dejala, “da hodi tu vsak dan zjutraj, ko odhaja iz Ljudske kuhinje kjer imajo svoje zbirališče stražarji, katerim vsak dan mašuje in jih vzgaja za vnete borce-izdajalce proti osvobodilnemu gibanju.” Tako je Kamilo spoznal glavno tarčo in njegovo vsakodnevno jutranje gibanje.

Pripravljalka dvojnega umora Lidija Dermastia – Liza

★

Prišel, a ne še prešel, je usodni dan za prof. Ehrlicha in že nekaj minut pred sedmo uro zjutraj sta h Kamilu (verjetno na Gestrinovo ulico 8) prišla Pepe Stadler in njegovo dekle ter bodoča žena Sabina Mavsar – Breda (poročila sta se junija 1945), ki je iz vosovskega orožarskega bunkerja v Šiški (na podstrešju ključavničarstva Kosirnik, na stičišču Celovške ceste in Drenikove ulice) prinesla orožje za akcijo. Stadler si je nadel umezne brke in tudi Kratochwill se je zamaskiral. Okoli pol osme zjutraj so peš odšli do slabih pet minut oddaljenega Ljudskega doma in izbrali kraj umora. Kamilu je bil precej vznemirjen, čeprav tega ni hotel pokazati, in občudoval je Pepeta, ki je bil veder in nasmejan.

Pred Ljudskim domom na Streliški 12, v katerem sta bila, med drugimi Akademski dom sv. Cirila s Slovansko kapelo in Ljudska kuhinja (danes je v zgradbi Waldorfska šola), sta se Pepe in Kamilu ločila od Brede, ki je odšla proti bližnji otroški kliniki, da bi oprezovala za morebitnimi italijanskimi patroljami. Na vogalu Strossmayerjeve ulice, kjer le-ta pride na Streliško, je v taksiju poleg šoferja sedel vosovec Džordže (Georg) Frelih – Džuro (hrvaške narodnosti) in čakal z namenom, da po izvedenem dvojnem umoru morilca z avtom lahko hitro pobegneta s kraja zločina. Dodatno oboroženo zaščito za varovanje akcije so predstavljali še vosovci Jurij, Peter (Hrvat Pauk Drago) in Koki (Andrej Dolenc).

Morilca sta se postavila na mesto, kjer sta imela dober pregled nad izhodom iz Ljudskega doma, ki je bil hkrati izhod iz Ljudske kuhinje. Na ploščadi pred Ljudsko kuhinjo so sem in tja hiteli mnogi ljudje, saj je bil torek, 26. maja 1942, prvi delovni dan po binkoštnih praznikih. Ko je ura v bližnji stolnici

Prinašalka orožja za dvojni umor Sabina Mavsar – Breda

Kraj zločina

odbila osem, so začeli iz zgradbe prihajati ljudje. Čez nekaj minut sta iz veže zlagoma izstopila dva moška in likvidatorja sta takoj v enem od njiju prepoznala prof. Ehrlicha. Toda morilca nista vedela, da je s profesorjem, ki je bil oblečen v duhovniški talar, vštric hodil in na njegovi levi strani študent prava Viktor Rojic, in to prvič in zadnjič, in ne kot običajno Ciril Žebot, saj ga profesor zjutraj, ko je odhajal maševat, ni hotel prebuditi. Kakorkoli že, morilca sta s hitro hojo prehitela svoji žrtvi, in ko sta bila nekaj metrov pred njima, je vodja dvojice, Pepe Stadler, mirno dejal: "Zdaj." Naglo sta se obrnila in začela streljati. Profesor Ehrlich je takoj padel pod streli Stadlerja, medtem ko se je Viktor Rojic pogumno pognal na Kamila Kratochwilla. Ta je hladokrvno stopil korak vstran in šele sedaj smrtno zadel

Žrtvi v krvi in cvetju

Glavna tarča umora prof. Lambert Ehrlich

Naključna žrtev študent Viktor Rojic

nesrečnega Rojica v stransko desno kost pri ušesu. Tam je kroglja vstopila, izstopila pa je ob levem očesu pri nosnem korenu. Glede na to, da je izpraznil cel šaržer, je dejstvo, da je Kamilo slabo streljal, in šele, ko mu je Rojic, kot povedano, prišel vštric, ga je uspel z enim strelom umoriti. Očitno pa je bil drugi morilec, Pepe Stadler, prav nasprotno odličen strelec, saj je profesorja trikrat zadel v glavo (v čelni izrastek nad desnim očesom, v jabolko in v desno stran vratu). Stadlerjev četrti strel pa je profesorja zadel v predel trebuha pri mehurju.

To je bilo morda odločilno, da je bil nekaj mesecev kasneje Pepe Stadler po vodstvu VOS-a določen, da umori tudi bivšega bana Marka Natlačena. Medtem je Kamilo Kratochwill v začetku junija 1942 poskušal umoriti Frančka Casarja (neformalnega novega vodjo stražarjev), a je podobno kot Viktorja Rojica tudi tokrat ustrelil napačnega človeka. Kardelj je zahteval odgovornost, kajti "še par takih, pa bo šel kredit VOS-a v masah po vodi."

*

Po uspešno izvedenem dvojnem umoru sta vosovska morilca pohitela do bližnjega taksija, šolska sestra Darinka Bajec pa je z okna hiše, kjer je takrat stanovala in s katerega se je videlo na ploščad pred Ljudsko kuhinjo, videla bežeča morilca in padlega prof. Ehrlicha, ki je samo še trznil z nogo. V čakajočem avto taksiju je poleg prestrašenega taksista, ki poprej ni vedel, kaj se bo zgodilo, nasmejan sedel Džordže Frelih – Džuro. Ko je taksi speljal so se vsi trije vosovci zadovoljno spogledali in nasmehnili. Ko so brzeli mimo otroške bolnišnice, so skozi okno avtomobila videli Stadlerjevo dekle Sabino alias Bredo, ki je odhajala v mesto in jih pozdravila z očmi. Na Št. Jakobovem

Omogočitelj "morilskega" pobega Džordže Frelj – Džuro

trgu je Pepe Stadler izstopil in odšel v službo, v pisarno Poštne hranilnice, kot da se ne bi nič zgodilo, in tam poslušal zaprepadene kolege oz. poštne uslužbence o novem morjenju sredi Ljubljane in sredi belega dne.

Na drugi strani Ljubljane, za Bežigradom, je v gostilni Fortuna (Vodovodna cesta 26), kjer je bil nekakšen neformalni operativni štab VOS-a (konspirativno imenovan Deseti brat in ljubkovalno "vosovska domačija", tudi "Fortunatka"), vodja ljubljanskih vosovskih morilskih skupin Štefan Brajnik nervozno pogledoval na uro. Ostali prisotni vosovci, med njimi tudi znani Silvo Hrast – Džidži, niso vedeli, kaj tako nestrpno pričakuje. Končno so se ob 8.45 v kuhinji gostilne čuli koraki in v sobo, ki je bila drugače spalnica "gostilniške" lastnice Kriste, je hitro vstopil Kamilo Kratochwill. Nič ni rekel, le revolver je izvlekel in ga položil na mizo. Brajnik ga je vzel v roke, izvlekel šaržer, in ko je videl, da v njem ni niti enega naboja, je vprašal: "Je uspelo?" – "Obadva. Bila sta takoj mrtva." Takrat vosovci še niso vedeli, da je bil druga žrtev Viktor Rojic in ne Ciril Žebot.

★

Nesojena žrtev dr. Ciril Žebot se je predramil v Ehrlichovem stanovanju malo pred osmo uro zjutraj in se čudil, zakaj profesor ni zbudil. Oblekel se je in nameraval poiskati profesorja, ki je sedaj po maši na Streliški 12 imel oditi predavat na bližnjo Teološko fakulteto na Poljanski cesti. No, že v veži stanovanjske stavbe je naletel na hišnika, ki mu je namesto pozdrava skoraj zatulil strašno vest o profesorjevem umoru, kajti novica o dvojnem zločinu se je bliskovito razširila po mestu. Brez besed je oddirjal proti Ljudski kuhinji, kjer je že od daleč videl večjo skupino ljudi. Toda to ni bila gruča običajnih

"Fortunatka" – operativni štab VOS-a

radovednežev. Razvrščeni v več vrst globokem krogu in v spoštljivi razdalji od obeh mrtvih so molili rožni venec. Tu so bili tudi profesorjevi študentje in bogoslovci z bližnje fakultete, branjevke, ki so se ustavile na poti na tržnico, pa tudi delavci in reveži z Gradu ter služkinje; vsem tem zadnjim trem je bil pokojnik veliki dobrotnik. Žebot se je prerinil skozi vrste molivcev in molivk. Na sredi tega žalnega zbora sta v bližini kamnitega zidu, ki omejuje ploščad od grajskega hriba, v mlaki krvi ležala umorjenca. Profesor je ležal na hrbtu, z okrvavljeno, sivo glavo je bil obrnjen proti Gradu, medtem ko so bile njegove noge obrnjene proti Streliški cesti. Roke je imel razprostrte. Tik nad desnim očesom je zevala rana in iz nje je curljala kri in

mu zalivala oko. Ob obema je bilo že natrošeno cvetje, ki ga je bilo vedno več, saj so nekatera dekleta, med njimi tudi Žebotova sestra Dora (študentka prava), odhitela na bližnjo tržnico in pokupila vse cvetje. Ker eno oko prof. Ehrlicha ni bilo povsem zaprto, je Žebot pokleknil in mu zatisnil priprto oko.

Neka gospodinja Marjetka, pozneje je bila zaslišana, ga je nekaj časa držala za roko, drugi so to roko poljubljali, se dotikali roba njegove obleke in pomakali tkanine v njegovo kri. Preprosta ženička je pomočila bel robec v svežo pokojnikovo kri z namenom, da ga ohrani kot relikvijo. Prihitel je tudi duhovnik, ki je obema umorjenima podelil sveto poslednje olje. Prinesli so dve beli rjuhi, s katerima so pokrili umorjena. Ob glavi mrtvega profesorja je že kmalu stal svečnik z gorečo svečo in posodica z blagoslovljeno vodo, ki so jo tja prinesla dekleta oz. študentke. Klobuk Lamberta Ehrlicha, ki ga je izgubil ob padcu na tla, je ležal tik ob truplu. Fotografu preiskovalne komisije so delno odgrnil belo rjuho, da je lahko naredil pretresljivo fotografijo umorjenega Ehrlicha, oblečenega v duhovniška oblačila. Trupli sta tam v cvetju in mlakah krvi ležali do pol desetih, se pravi uro in pol. Takrat je preiskovalna komisija končno končala z delom in prišel je mrliški avto. Trupli so položili v preprosti krsti in ju odpeljali v mrtvašnico na Žalah. Da bi bila igra usode še strašnejša, je le nekaj minut po dvojnem umoru na stanovanje profesorja Ehrlicha prišla brzozjavna vest, da mu je včeraj umrl starejši brat Jožef. Profesor seveda te novice ni več mogel izvedeti!

*

Toda resnična zgodba o tem dvojnem umoru ima na sam dan zločina presenetljivo in nenavadno nadaljevanje, ki bi se ga

bilo težko domisliti. Morilec Pepe Stadler je namreč v nekem povojnem (tajnem) pričevanju povedal naslednje: "V Vzajemni zavarovalnici na Miklošičevi cesti je bil justificiran – streljan Ivo Peršuh, denuncijant in organizator belogardističnih oboroženih sil. To je bilo isti dan po akciji na Ehrlicha, ki je bila ob 9. uri (pravilno malo čez osmo uro, op. I. O.). Po akciji na Peršuha – mislim, da je bila okrog 11. ure (okrog desete ure, op. I. O.), me je poslal Štefan Brajnik preveriti (pri tej akciji je padel Turk Dušan – Dule) na Žale, da vidim ali je Dule ali ni. Dal mi je opis. Šel sem na zvezo na Žale k Pangercu, grobarju, to je bil naš sodelavec in je povedal, kje leži Turk Dušan – Dule. Šel sem v tiste prostore, kjer sem še v odprti krsti našel Ehrlicha, Rojica, zraven pa prepoznal Turka Dušana – Duleta. O identifikaciji sem poročal Štefanu v bunkerju. Videl sem, da je Dule imel manjšo odprtino z desne strani proti levi, v levi pa odprto glavo. To se pravi, da je v borbi, ko so ga obkolili v bifeju pri Jerasu, zadnji naboj čuval za sebe, da ne bi prišel živ v roke sovražniku."

Iz tega Pepetovega poročanja se vidi, kako fantastično so bili vosovci organizirani, da so lahko brezskrbno preučevali mrtvece na Žalah, kajti grobar Ludvik Pangerc je bil pripadnik VOS-a. In v tem primeru je morilec Pepe celo videl svojo (nekaj ur staro) žrtev in ostal pri tem popolnoma neprizadet. Ob tem naj še pripomnim, da je bil Peršuh v resnici umorjen zato, ker je konkuriral partijskemu odporu proti okupatorju.

*

Ob opisovanju tega dvojnega umora sem se, tudi glede na takratne pretežno oblačne vremenske razmere (sonce je sicer sem in tja posijalo na žrtvi) in brezvetrje, spomnil na Shakespearove verze iz zaključka njegove umetnine o Romeu in Juliji.

Takole je zapisal veliki mojster: “Mrakoten mir iz tega jutra sije; brez sonca v žalost se zagrinja dan.” Žalost se je v Ljubljani v naslednjih dneh še povečala, saj so 2. junija 1942 Italijani zaradi umora prof. Ehrlicha ustrelil šest talcev, da novih umorov vosovskih morilcev ob tem podrobneje sploh ne omenjam.

Pogreb obeh umorjenih je bil veličasten in k zadnjemu počitku so ju pogrebci položili skupaj na pokopališču na Žalah. Toda izkazalo se je, da ni šlo za kraj zadnjega počitka, kajti v začetku leta 1946 je nova ljudska oblast zagrešila skrajno barbarstvo (za njih sicer običajno!). Na Žale so namreč pripeljali nemške ujetnike, jim dali žganja in potem so morali izkopati posmrtno ostanke prof. Lamberta Ehrlicha, bana Marka Natlačena ter študentov Frančka Župca in Jaroslava Kiklja. Odprli so tudi nekaj drugih grobov. Vsi, ki sem jih poimensko navedel, in domnevno tudi ostali neimenovani, so bili žrtve vosovskih morilcev. Ostanke izkopanih trupel so nato naložili na kamion in jih odpeljali nekam proti Postojni, kjer so jih vrgli v neznano brezno. In tam so še danes!

★

Vrnimo se sedaj h glavnemu junaku te knjige Cirilu Žebotu, ki je bil tako nenavadno povezan s tem dvojnim umorom, ki še danes odzvanja v Sloveniji. Čeprav je, kot že povedano, večinoma spremljal profesorja pri njegovem jutranjem “stražarskem” maševanju, se je prav tistega usodnega dne profesor uvidevno odločil, da ga pusti spati. Imela sta celo dogovor, da ga mora profesor vsako jutro zbuditi, da bi skupno odšla k maši v Slovansko kapelo in potem od tam na bližnjo Teološko fakulteto, kjer je profesor začel predavanje ob 8 in 45 minut. Žebot v knjigi *Neminljiva Slovenija* celo zapiše, da tistega usodnega jutra

“pa me profesor vkljub dogovoru ni zbudil, kakor da bi bil slutil, kaj se bo zgodilo, in je hotel rešiti moje življenje. Tako se je pripetilo, da vosovski atentatorji obenem z njim niso ustrelili tudi mene, kot jim je bilo naročeno, temveč povsem neznanega jim Viktorja Rojica.”

Seveda so vosovci in njihovi politični naredbodajalci že tekom usodnega dne spoznali svojo napako in zato so, stalinistično nemoralni, neusmiljeni in brutalni, kot so bili, lov na Cirila Žebota nadaljevali. Tako je Edvard Kardelj 4. julija 1942 v navodilih šefici VOS-a Zdenki Kidrič zapisal: “Kakor hitro dobite kake nove podatke o Cas. (Casarju, op. I. O.), Jet. (Žebotu, op. I. O.) itd. – streljajte.” Tako Franček Casar – Ferik kot Ciril Žebot – Čiro sta bila namreč kot vidna člana študentskega kluba Straža že poprej vosovski tarči. Dodatno k temu je Franček Casar sedaj postal celo neformalni “stražarski” naslednik umorjenega prof. Ehrlicha, medtem, ko je Žebot to postal potem, ko so Casarja 12. septembra 1943 zajeli in ubili partizani.

Toda VOS-u nikakor ni uspelo likvidirati Žebota, ker se je po umoru prof. Ehrlicha zatekel v ilegalo. Menjaval je bivališča, menjaval dokumente in s tem “skrivaštvom” mu je uspelo uteči dolgi likvidatorski roki VOS-a, katere morilski zagon je sicer popustil v začetku leta 1943. Oktobra 1943 je pa Žebot itak zapustil Slovenijo in odšel v Rim. Omislil si je tudi, kot naknadno poroča OZNA leta 1944, tri osebne stražarje (Avgušтина Kuka, Janeza Strupija in Franca Jereba).

Desetletja pozneje (avgusta 1969) je visoki politični funkcionar režima in bivši vosovski eksekutor Janez Vipotnik v tajnem partijskem poročilu o Cirilu Žebotu zapisal, “kako smo ga 41. in 42. leta hajkali po Ljubljani, da bi ga likvidirali.” Na to zaupno Vipotnikovo poročanje se bom v tej knjigi še povrnil.

II. Ali je Ciril Žebot osamosvojitelj?

Ker je predmet te knjige udbovsko zalezovanje vnetega zagovornika samostojne slovenske države Cirila Žebota, se morda zdi čudno, da sem knjigo začel s spodletelim vosovskim umorom Žebota maja 1942, saj je bila Uprava državne varnosti (ponarodelo Udba) nasploh in v njenem okviru tudi naša, slovenska Udba ustanovljena šele marca 1946. Toda tako slovenski VOS kot maja 1944 iz njega rojen Oddelek za zaščito naroda (OZNA za Slovenijo) sta predhodnika slovenske Udbe, saj so bile vse tri omenjene organizacije v prvi vrsti tajne politične policije ozkega slovenskega komunističnega vrha.

No, medtem ko ima VOS večinoma samosvoj slovenski značaj, pa sta bili slovenska OZNA in Udba že močno vpeti v jugoslovanski okvir in je bila njuna glavna komanda v Beogradu in ne v Sloveniji. Toda kljub temu da so številna poročila naše Udbe romala v zvezno Udbo v Beograd in da so se številne akcije ali dejavnosti naše Udbe v tujini koordinirale iz Beograda, pa so imele vse republiške Udbe (šest njih), in tudi dve pokrajinski Udbici, dokaj avtonomen položaj, saj so samo one pokrivalo svoje republiško-pokrajinske teritorije in pretežno tudi svojo emigracijo, čeprav je prav slovenska Udba znatno pomagala predvsem hrvaški in tudi srbski ter kosovski Udbi (ter še kakšni drugi) pri nadzorovanju ali likvidiranju njihovih političnih emigrantov.

Seveda se pri vsaki "anatomski" raziskavi udbovskih zalezovanj, najsi gre za slovensko ali zvezno Udbo, ali še kakšnih njenih hujših metod (umori, ugrabitve, bombni atentati) vsak raziskovalec srečuje s pomanjkanjem arhivskega gradiva, ker je pač večina dokumentacije uničena. Je pa nenavadno in srečno

dejstvo, da so sicer nekatere zadeve v celoti uničene, nekatere pa skorajda v celoti ohranjene oz. ohranjene vsaj v obsegu, ki omogoča obsežen in poglobljen prikaz. Drugače jaz osebno ne bi mogel napisati že 15 knjig (nekaterih zelo debelih) o delovanju naše tajne politične policije in še najmanj deset jih imam v načrtu. In konkretno v primeru Udbe kontra Žebotu je ohranjenega dovolj gradiva, da se lahko o tem napiše zajetna knjiga. Seveda pa so nekatera leta zalezovanja "žebotovščine" ali "žebotizma" (Udbina izraza) bolj in druga manj ohranjena.

*

Pravnik, dr. Ciril Žebot, ki je bil rojen 8. aprila 1914 v Mariboru in je doktoriral 1. maja 1937 v Ljubljani, je bil vnet zagovornik samostojne slovenske države. To ni nič čudnega, saj se je tega navzel od svojega duhovega mentorja prof. Ehrlicha, ki je v vzpostavitvi samostojne in zedinjene (skupaj z zamejstvom torej!) slovenske države videl edino pravo in dolgoročno rešitev za obstoj ter razvoj slovenskega naroda, s čimer je "zastupil" tudi svoje stražarje. Seveda je Žebot kot politik včasih tudi tu delal kakšne taktične kompromise, toda na splošno lahko mirne duše ugotovimo, da je velik predhodnik današnje samostojne slovenske države, čeprav pri njenem dejanskem, ali če hočete operativnem, nastajanju ni sodeloval, ker mu je to preprečil prezgodnji odhod s tega sveta. Ja pa tako zanj kot za ostalo pomembno "osamosvojitveno" politično emigracijo – Franc Dolinar, Mirko Javornik, Rudolf Jurčec, Janez Toplišek, Franc Jeza, Branko Pistivšek, morda bi lahko še koga dodal – dejstvo, da so njihova številna časopisna in knjižna osamosvojitvena razmišljanja ter letaki, kljub hudi zapori na jugoslovanski meji, pronicala v Slovenijo in imela močan vpliv (matematično natančno

Žebot in Ehrlich – predvojne fotografije

se seveda velikosti tega vpliva ne da določiti) na kasnejše dejanske procese nastajanja samostojne slovenske države.

Zato tudi tiste pomembne emigrantske posameznike, ki niso sodelovali v operativnem slovenskem osamosvajanju, razen Pistivška so itak bili takrat že vsi mrtvi, navkljub temu opredeljujem kot velikane slovenske osamosvojitve. Ker pa je od zgoraj naštetih ohranjenega dovolj udbovskega gradiva za nek širši prikaz le za Cirila Žebota (udbovsko ime nadzora Peter), Franca Jezo (udbovsko ime nadzora Separatist) in Janeza Topliška (udbovsko ime nadzora Potres), se bom moral v prikazovanju odnosa Udbe do “emigrantskih” velikanov osamosvojitve omejiti le na tri pravkar omenjene. Žebotu bo posvečena celotna knjiga, katere prvi del (od treh) je sedaj pred vami, dragi bralci. Toplišek in Jeza pa bosta skupaj nastopila v mojem naslednjem “osamosvojitveno-udbovskem” delu. Sledile bodo še knjige o “domačih” po Udbi zalezovanih velikih osamosvojiteljih, navajam po abecednem vrstnem redu: Igor Bavčar, France Bučar, Niko Grafenauer, Spomenka in Tine Hribar, Janez Janša, Jože Pučnik in Dimitrij Rupel.